

İBN BEŞKÜVÂL

(ابن بشكوال)

Ebû'l-Kâsım Halef
b. Abdilmelik b. Mes'ûd
b. Mûsâ b. Beşkûvâl
el-Hazrecî el-Ensârî el-Endelüsî
(ö. 578/1183)Endülüslü tarihçi,
fakih ve muhaddis.

3 Zilhicce 494'te (29 Eylül 1101) Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Ailesi aslen Belensiye (Valencia) civarındaki Şüriyyûn (Sorrión) şehrindeydi. Endülüs'te Mâlikî mezhebinin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan babası Abdülmelik aynı zamanda devrinin hadis ve kıraat âlimlerindendi. İbn Beşkûvâl ilk tahsiline Kurtuba'da babasının yanında başladı. Daha sonra İşbîliye'ye (Sevilla) gidip Kadı Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'den fıkıh dersleri aldı; ardından ona bağlı bazı bölgelerde kadı nâibi olarak görev yaptı.

İbn Beşkûvâl'in hocaları arasında Kadı Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'den başka Ebû Muhammed İbn Attâb, Ebû Bahr İbnü'l-Esedî, İbn Mugis, İbn Rûsd el-Ced, Ebû'l-Hasan Şüreyh b. Muhammed, Ebû Bekir İbn Atıyye, Ebû'l-Velid İbnü'd-Debbâğ, Ebû'l-Kâsım İbn Bakî, Ebû Muzaffer eş-Şeybânî ve Ebû Muhammed İbn Yerbû eş-Şenterînî sayılabilir. Endülüs'ün dışına çıkmayan İbn Beşkûvâl ayrıca Ebû Ali es-Sadeffî, Ebû'l-Kâsım İbn Manzûr, Ebû'l-Hasan İbn Vâcib ve Hibetullah b. Ahmed eş-Şiblî gibi devrin önde gelen âlimlerinden bazı eserlerin icâzetini almıştır. Öğrencilerinin en ünlüleri İbn Hayr el-İşbîlî, Ebû'l-Kâsım el-Kantarî, Ebû'l-Hasan ed-Dahhâk, Muhammed b. Abdullah es-Saffâr, İbn Ât, Mûsâ b. Abdurrahman el-Girnâti ve Ebû'l-Hattâb İbn Dihye el-Kelbî'dir.

Kurtubalı büyük hadis âlimlerinin sonuncusu sayılan İbn Beşkûvâl hadis yanın-da Mâlikî fıkına ve tarihe (özellikle Endülüs tarihi) vukufuyla tanınmıştır. Başta babası olmak üzere pek çok kişiden rivayette bulunmuş, devrindeki ve daha sonraki âlimlerce çok fazla nakil yapması sebebiyle eleştirilmiştir. Ancak buna rağmen daha çok Endülüslü ve Mağribli muhaddislerce sika sayılmıştır. 8 Ramazan 578'de (5 Ocak 1183) Kurtuba'da ölen İbn Beşkûvâl'in, hocalarından çok sayıda eserinin icâzetini aldığı ve İslâmî ilimlerin çe-

şitli dallarına dair yaklaşık elli eser yazdığı rivayet edilmektedir.

Eserleri. 1. *Kitâbü's-Şıla fi târihi e'immeti'l-Endelüs*. Müellifin en önemli çalışmasıdır. Endülüs tarihçilerinden İbnü'l-Faradî'nin (ö. 403/1013) *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs*'üne zeyil olarak kaleme alınan kitapta başta hadis ve fıkıh olmak üzere Endülüs'te çeşitli ilim dallarında tanınmış 1541 kişinin biyografisi yer almakta ve bu kişilerin hayatları anlatılırken sırasıyla isimleri, doğup büyüdüğü şehirler, lakapları, künyeleri, hocaları, öğrencileri, hadisçi iseler rivayette buldukları kişiler ve kendilerinden hadis rivayet edenler, gittikleri şehirler, doğum ve ölüm yerleriyle tarihleri verilmektedir. Alfabetik sıra esas alınarak yazılan eser Endülüs'ün siyasal, kültürel ve sosyal tarihi açısından baş vurulması gereken bir kaynaktır; ayrıca Kurtuba'nın coğrafyası ve topografik yapısı açısından da önem taşır. İbn Beşkûvâl çalışmasını 3 Cemâziyelevvel 534'te (26 Aralık 1139) tamamlamış, ancak daha sonraki yıllarda gözden geçirerek bazı ilâveler yapmıştır. Onun istifade ettiği kaynaklar arasında Ebû İshak İbn Şinzîr el-Ümevî'nin *Kitâbü'r-Rivâyât*, Ebû Ömer Ahmed b. Afif el-Kurtubî'nin *Ah-bârü kuğât ve fuğahâ' bi-ğurtuba*, Abdullah b. İsmâil b. Muhammed'in *Şüyûhu İbn Hazrec* ve Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdurrahman el-Ensârî'nin *Târîhu Fuğahâ'i Tuleytula* adlı eserleri başta gelir (diğer eserler için bk. Nâtık Sâlih Matlûb, XV/39, s. 143 vd.). *Kitâbü's-Şıla* ilk defa İspanyol şarkiyatçısı Francisco Codera y Zaidin tarafından iki cilt (Madrid 1882-1883), daha sonra İzzet el-Attâr el-Hüseynî (Kahire 1374/1955) ve İbrâhim el-Ebyârî (Kahire-Beyrut 1410/1989) tarafından üç cilt halinde neşredilmiştir. Kitaba yazılan bazı zeyiller ise şunlardır: İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260), *Kitâbü't-Tekmile li-Kitâbi's-Şıla*, İbn Abdülmelik el-Merrâküşî (ö. 703/1303), *ez-Zeyl ve't-Tekmile li-Kitâbeyi'l-Mevşûl ve's-Şıla*, İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî el-Girnâti (ö. 708/1308), *Şilatü's-Şıla*. 2. *Kitâbü Gavâmizi'l-esmâ'i'l-mübheme el-vâkı'a fi mütüni'l-eğâdisi'l-müsne*. Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ'ü'l-mübheme fi'l-enbâ'i'l-muhkeme*'sine benzeyen eser, hadis metinlerinde ismi belirtilmemiş veya meşhur olmayan bir künye yahut lakapla anılmış kişilerin tesbitini konu almaktadır. Kitapta bu tür 324 müphem nokta tesbit edilmiştir ve bunlardan 120 kadarı Hatîb'in

kilerle aynıdır. Mahmûd Magrâvî'nin iki cilt (Mekke 1406) ve İzzeddin Ali es-Seyyid ile Muhammed Kemâleddin İzzeddin'in yine iki cilt (13 cüz) halinde (Beyrut 1407/1987) neşrettikleri eser ayrıca 1415'te (1994) Cidde'de basılmıştır. Millet Kütüphanesi'nde kayıtlı (Feyzullah Efendi, nr. 496) Sibt İbnü'l-A'cemî tarafından yapılmış bir de ihtisarı mevcuttur. 3. *Kitâbü'l-Müsteğişin billâhi te'âlâ 'inde'l-mühimmât ve'l-hâcât*. Savaş durumunda ve kıtlık, kuraklık gibi tabii afetler karşısında Allah'tan nasıl yardım isteneceğine dair, başta Hz. Peygamber olmak üzere sahâbe, tâbiîn ve daha sonraki din büyüklerinin başlarından geçen olaylar anlatılmış ve bu hususta yaptıkları dualar açıklanmıştır. 154 ayrı rivayeti ihtiva eden eser, Manuela Marin tarafından yazarın hayatı ve çalışması hakkında kaleme alınmış İspanyolca bir mukaddimeyle birlikte (Madrid 1991), daha sonra da Guneym b. Abbas b. Guneym tarafından (Kahire 1414/1994) yayımlanmıştır. 4. *ez-Zeyl 'alâ cüz'i Bakî b. Mahled fi'l-havzi ve'l-kevşer*. Bakî b. Mahled'in kırk dört rivayetten oluşan risâlesine yazdığı otuz değişik rivayeti içeren zeyildir. Eser Abdülkâdir b. Muhammed Atâ Sûfî tarafından *Merviyâtü's-şahâbe fi'l-havzi ve'l-kevşer* adlı çalışma içerisinde (s. 109-126) yayımlanmıştır (Medine 1413). 5. *Ahbârü İbn Vehb*. İbn Vehb'in naklettiği rivayetlere dair bu risâle de Marin tarafından İspanyolca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Al-Qantara*, X, Madrid 1989, s. 385-403). 6. *Kitâbü'l-Fevâ'idü'l-muntehabe ve'l-hikâyâti'l-mustağrebe*. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları olan eser (*GAL Suppl.*, I, 580) esas itibarıyla hadis rivayeti ve muhaddisler, ikinci derecede de zâhidler ve fakihler hakkında bilgi verir; ayrıca Endülüs, Mağrib ve Maşrik'in ünlü simalarından bahseder.

İbn Beşkûvâl'in kaynaklarda adları geçen bazı eserleri de şunlardır: *Mu'cem, Ahbârü İsmâ'il el-Kâdî, Ahbârü'l-A'meş, Ahbârü İbni'l-Mübârek, Ahbârü İbn 'Uyeyne, Ahbârü kuğâti Ğurtuba, Ahbârü'l-Muhâsibî, et-Tenbih ve't-ta'yîn li-men değale'l-Endelüs mine't-tâbi'in, Zühhâdü'l-Endelüs ve e'immetühâ, Zikru men rave'l-Muvafta' an Mâlik, Ğuruğu hadîsi men kezebe 'aleyne, Ğuruğu hadîsi'l-miğfer, el-Ğurbetü ilallah bi's-şalâti 'ale'n-nebî, Müselselat (Kitâbü's-Şıla, neşredenin girişi, s. 11-13; Nâtık Sâlih Matlûb, XV/39, s. 140).*

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, Kahire 1966, bk. Ön-söz; a.e. (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1410/1989, neşredenin girişi, s. 7-19; a.mlf., *Kitâbü'l-Müşteğışin* (nşr. Manuela Marin), Madrid 1991, neşredenin girişi, s. 15-27; a.mlf., *Kitâbü Ğavâmîzi'l-esmâ'î'l-müheme* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid - M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1407/1987, neşredenlerin girişi, I, 25-38; İbnü'l-Eb-bâr, *et-Tekmilâ* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, s. 54-58; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), II, 13-14; İbn Abdülhâdî, 'Ulemâ'ü'l-hadîs, IV, 116-118; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1339-1341, 1484-1485; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela'*, XXI, 139-143; Brockelmann, *GAL*, I, 415; *Suppl.*, I, 580; Kehhâle, *Mu'cemül-mü'el-lifin*, IV, 105-106; Chejne, *Muslim Spain*, s. 280-281; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 311; Francisco Coderay Zaidin, "Contenido de las cien primeras paginas defla Assila de Aben Pascual", *Boletin de la Real Academia de la historia*, sy. 2, Madrid 1882, s. 164-168; a.mlf., "Segundo cuaderno de la Assilah de Aben Pascual", a.e., sy. 2 (1882), s. 215-217; Hüseyin Münis, "el-Coğrafiyye ve'l-coğrafiyyün fi'l-Endelüs", *Mecelletü Ma'hedi'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, XI-XII, Madrid 1963-64, s. 7-20; M. Meouak, "Un manuscrit inédit d'Ibn Başkuvâl: Le Kitâb al-Fawâ'id al-Muntağaba wa'l-Hikâyât al-Mustağraba", *Arabica*, XXXV/3, Leiden 1988, s. 388-395; Nâtik Sâlih Matlûb, "Kitâbü's-Şıla li'bn Beşkûvâl", *el-Mu'errihu'l-'Arabî*, XV/39, Bağdad 1409/1989, s. 137-160; M. Ben Cheneb, "İbn Başkûvâl", *IA*, V/2, s. 707; a.mlf. - [A. Huici Miranda], "Ibn Başkuvâl", *EP* (İng.), III, 733-734.

NADİR ÖZKUYUMCU

İBN BEŞŞÂR el-ABDÎ

(bk. BÜNDÂR, Muhammed b. Beşşâr).

İBN BEZÎZE

(ابن بززة)

Ebû Fâris (Ebû Muhammed) Abdülâzîz b. İbrâhîm b. Ahmed b. Bezîze et-Teymî et-Tûnisî (ö. 673/1274)

Mâlikî âlimi.

Tercih edilen görüşe göre 14 Muharrem 606'da (19 Temmuz 1209) Tunus'ta dünyaya geldi. Doğum tarihi 616 (1219) olarak da kaydedilir. Öğrenimini doğduğu yerde yaptı. Hocaları arasında, hepsi de VI. (XII.) yüzyılda Mâlikîler'in büyük müctehidlerinden Muhammed b. Ali el-Mâzirî'nin tesirinde kalan Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülcebbar er-Ruaynî es-Sûsî, Ebû Muhammed Abdüsselâm b. Ali el-Bürçînî, Kadı Ebû'l-Kâsım İbnü'l-Berrâ ve Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Harrâfî gibi şahsiyetler yer alır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Mâlikîler'in Tunus'taki önemli âlimlerinden biri oldu. Gençlik dönemini Hafsî Emîri Ebû Zekeriyâ, olgunluk ve yaşlılık dönemini oğlu Müstansir zama-

nında geçirdi. Kelâm, fıkıh, tefsir ve Arap diline ait eserler telif ettiği gibi pek çok öğrenci yetiştirdi. İfrîkiye Kadısı İbn Zeytûn onun meşhur öğrencilerinden biridir. İbn Bezîze'nin ölümüyle ilgili olarak kaynaklarda farklı tarihler kaydedilir. 4 Rebiülevvel 662'de (5 Ocak 1264) veya 663 (1265) yılında öldüğüne dair rivayetleri isabetli bulmayan Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî'ye göre 673 (1274) yılında Tunus'ta vefat etti (*Neylû'l-ibtihâc*, s. 268).

Eserleri. 1. *el-İs'âd fi şerhi'l-İrşâd* (*el-İs'âd fi tahriiri makâşidi'l-İrşâd*, *el-İs'âd 'ale'l-İrşâd*). İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye ait eserin şerhidir (Tunus, Dârü'l-kütübü'l-vataniyye, nr. 604, 20073). 2. *Gâyetü'l-emel fi şerhi'l-Cümel*. Zeccâcî'nin *el-Cümel fi'n-naḥv* adlı eserine yapılmış bir şerhtir (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1484).

İbn Bezîze'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: 1. *Şerhu'l-'Aḳidetü'l-burhâniyye*. Ebû Amr Osman b. Abdullah'a ait eser üzerine yapılmış bir şerhtir. 2. *Şerhu'l-esmâ'î'l-hüsnâ*. 3. *el-Menḳül min mu'cizâti'r-Resûl*. 4. *et-Tenbîh 'alâ mevâzi'a min Minhâci'l-edille*. Büyük bir ihtimalle İbn Rüşd'e ait *el-Keşf 'an menâhici'l-edille* adlı kitapta hatalı bulunduğu görüşleri eleştirdiği bir eserdir. 5. *el-Beyân ve't-taḥşîl el-muḥli' 'alâ 'ulûmü't-Tenzîl* (*Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*). Eserde İbn Atıyye el-Endelüsî ile Zemahşerî'nin tefsirlerinden geniş çapta nakiller yapılmış ve her iki müellifin yöntemi birleştirilmiştir. 6. *Minhâcü'l-'avârif ilâ rûḫi'l-ma'ârif*. Müellif tarafından *İzâḫu's-sebil ilâ menâhici't-te'vil* adıyla ihtisar edilen eserde te'vil yöntemleri üzerinde durulur. 7. *el-Envâr fi fazli'l-Ḳur'an ve'd-du'â ve'l-istiğfâr*. 8. *Şerhu't-Telḳin*. Kadı Abdülvehhâb b. Ali el-Bağdâdî'ye ait eserin şerhidir. 9. *Şerhu'l-Aḥkâmi'l-kubrâ*. İbnü'l-Harrât'ın hadislerden çıkarılan hükümlere dair *el-Aḥkâmü'l-kubrâ*'sına yapılmış bir şerhtir. 10. *Şerhu'l-Aḥkâmi's-suğrâ*. Yine İbnü'l-Harrât'ın hadislerden çıkarılan hükümlere dair eserinin şerhidir. 11. *Şerhu'l-Mufaṣṣal*. Zemahşerî'nin nahve dair eserine yapılmış bir şerhtir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *el-Müştebîh*, I, 70; Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 268; *Keşfü'z-zunûn*, I, 19; II, 1158; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 190; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 581; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 232-233; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, s. 127-129; Cemâl b. Hammâde, "el-Âlimü'l-uşûlî 'Abdü'l-'azîz b. İbrâhim b. Bezîze et-Tûnisî", *'Âlemü'l-kütüb*, III/3, Riyad 1982, s. 363-368; IV/2 (1983), s. 221-230.

MUSTAFA ÖZ

İBN BEZZÂZ

(ابن بزاز)

Tevekkülî b. İsmâil
b. Hâc Muhammed el-Erdebîlî
(ö. 759/1358'den sonra)

Safeviyye tarikatının kurucusu
Safiyüddîn-i Erdebîlî'nin
menâkıbına dair
Şafvetü's-safâ' adlı
eserin müellifi.

Nisbesinden Safeviyye tarikatının merkezi Erdebil şehrinde olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen burada doğup büyüdü. Babasının kumaş tüccarı (bezzâz), kendisinin ise Safiyüddîn-i Erdebîlî'nin (ö. 735/1334) oğlu ve halifesi Şeyh Sadreddîn-i Erdebîlî'nin (ö. 794/1392) müridi olması dışında ailesi ve hayatı hakkında bilgi yoktur.

İbn Bezzâz, Şeyh Sadreddîn'in babası ve mürişdi Safiyüddîn-i Erdebîlî hakkında verdiği bilgilere dayanarak kaleme aldığı *Şafvetü's-safâ'* adlı eseriyle tanınır. Müellif, asıl adı *Mevâhibü's-seniyye fi menâkıbi's-Safeviyye* olan eseri yazarken Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-'ârifin*'ini örnek almıştır. Safiyüddîn-i Erdebîlî'nin vefatından yirmi dört yıl sonra oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî'nin isteği üzerine kaleme alınan eser 759 (1358) yılında tamamlanmıştır (nüshaları için bk. Storey, I/2, 239-240). Eserde Safeviyye tarikatının kurucusu Safiyüddîn İshak'ın soyu, doğumu, yetiştirilmesi, tahsili, Şeyh İbrâhîm Zâhid-i Geylânî'ye mürid oluşu, onun vefatından sonra halifesi sıfatıyla yürüttüğü şifâ faaliyetleri, tekkesindeki günlük hayatı, kerâmetleri, vefatı, halifeleri, müridleri ve bunların kerâmetleri hakkında geniş bilgi verilir. Bu arada yer yer dönemin içtimaî ve siyasî durumu, âdet ve an'aneleri hakkında bilgiler ihtiva etmesi eseri tarih bakımından da önemli kılmaktadır. Genellikle Safevî tarihçileri, bu hususta en eski kaynak olması dolayısıyla Safevîler'in soyunu ve Safeviyye tarikatını anlatırken bu esere başvurmuşlardır. On iki bölümden meydana gelen eser, Şah I. Tahmasb'ın (ö. 984/1576) emriyle Ebû'l-Feth-i Hüseyinî tarafından yeniden düzenlenmiş, bu arada metne Safevîler'in İmam Mûsâ el-Kâzım'ın soyundan geldiklerini ifade eden bazı ibareler ilâve edilmiştir. Eserin Mirza Ahmed b. Kerîm-i Tebrîzî hattıyla yapılan taş basımında (Bombay 1329/1911) bu nüsha esas alınmıştır. Kitabın müellif nüshasını incelediğini söyleyen çağdaş araştırmacılar Mirza Abbaslı, bu nüsha üzerinde de bazı değişiklikler yapıldığı gö-